

Neogrecistická jubilea 2018

aneb

krátké ohlédnutí za řeckým literárně-kulturním elementem v Čechách

V r. 2018 slaví česká [neogrecistika](#) několikéré jubileum: 70 let od založení lektorátu novořecké filologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, 25 let od založení novořecké filologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a 10 let od znovuzavedení oboru na pražskou Filozofickou fakultu. Za tu dobu se v překladové literatuře nashromáždilo pár desítek děl, o nichž si čtenář může udělat rámcovou představu na základě soupisu **Rity Kindlerové** a **Nicole Votavové-Sumelidu** uveřejněném na [iLiteratuře](#) r. 2009. A také na základě připravované řecké [databáze](#),¹ jež poskytne co možná úplný a detailní přehled přeložených děl v češtině a dalších jazycích; spuštění bylo avizováno na letošek.

Následující řádky se pokusí nastínit setkávání soudobé řecké literatury s českou a zdůraznit některé důležité momenty, události, u nichž lze mluvit o splynutí obou kultur.

Smělé počátky

Setkávání s moderní řeckou literaturou, které sahá do druhé poloviny devatenáctého století, mělo na začátku století dvacátého velmi dobrou šanci na rozvoj, a to i přes počáteční nedůvěru k **Nebeského** *Novořeckým písním* (1864) či Dvořákově hudební úpravě tří z nich (1878).² Vedle těchto nesmělých pokusů narážíme nicméně na motivy související s „neklasickým“ Řeckem i v původní české literatuře.³ Právě na přelomu 19. a 20. století jsme svědky toho, že se vydavatelům daří již systematicky uvádět do českého prostředí řeckou prózu, zejména soudobou novořeckou povídku ve výběrech světové literatury, či dokonce samostatně.⁴

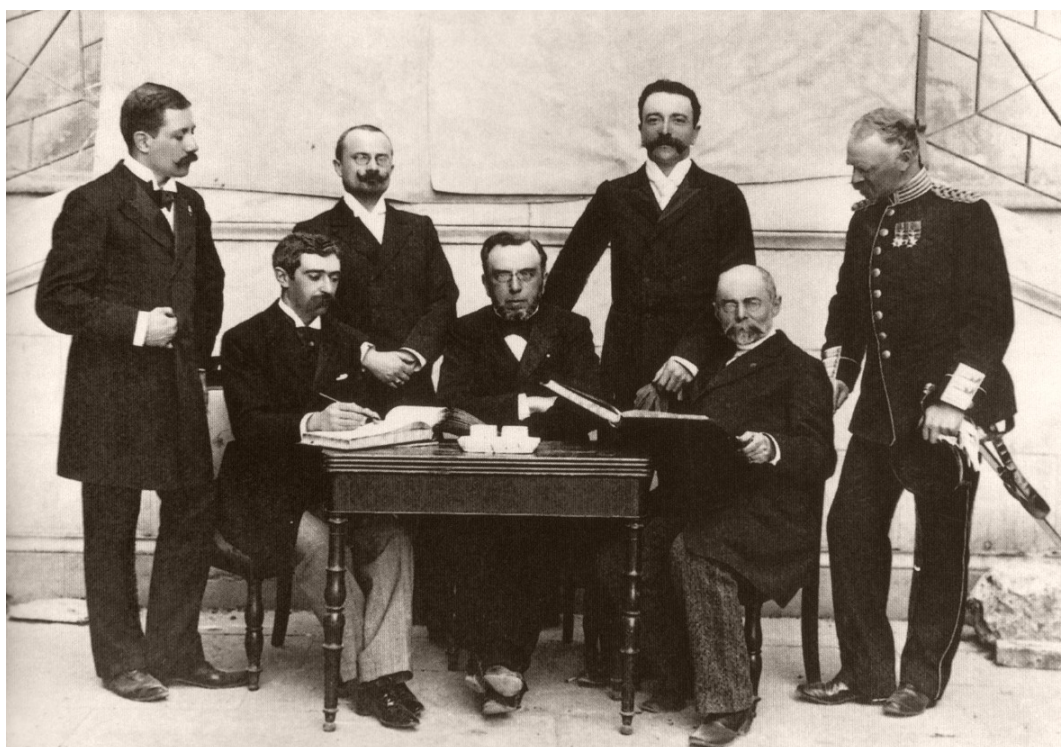
¹ Databáze Centra řeckého jazyka v Soluni: Μεταφράσεις της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας σε άλλες γλώσσες. Συστηματική καταγραφή με αναλυτικές πληροφορίες ανά μετάφραση / έκδοση, detailní soupis překladů a překladatelů novořeckých děl v různých světových jazycích.

² Ohlas české kulturní obce byl v obou případech chabý, v případě Dvořákova hudebního zpracování lze mluvit o svého času neúspěchu; ani Dvořákovi, ale ani Nebeskému se tehdy nepodařilo prolomit bariéru předpojatosti vůči novořecké kultuře, která byla tradičně vedle literatury klasické považována za úpadkovou. Srov. Kopecký (2008: 354–366). K recepci novořeckého prostředí českými intelektuály v 19. a na přelomu století viz rozhovor s Alenou Frolíkovou v *Souvislostech* (1996: 78–84) či pojednání Růženy Dostálové (1996: 61–77) též Loudová (2009: 41–51).

³ Např. několikavazkový historický román Josefa Svátka *Praba a Řím* (1872–1873) s řeckým hrdinou, historickou postavou Jakubem Palaeologem z ostrova Chiu (asi 1521–1585), který z osmanské říše emigroval do Čech a stal se v Praze chráněncem Matouše Kalíny z Chotěřiny (1516–1566), prvního profesora řečtiny na Karlově univerzitě. S řeckým elementem si pohrává i povídka Zikmunda Wintera *Bál na Malém rynku pražském* (1896), vyprávění o Řeku jménem Anastasius Kalopolus Korinthius Graekus, který v Praze prosil o pomoc pro svou matku v tureckém zajetí, ale také o řeckých mniších z kláštera sv. Kateřiny na Sinaji, kteří u pražské šlechty a žádali podporu pro svůj klášter, a všichni o vše přišli jedné bujaré noci.

⁴ Narodil od poezie; do konce 2. světové války, nakolik víme, vyšel toliko Θούριος pod názvem *Rhigín zpěn válečný* v překladu klasického

Český čtenář se tak měl možnost seznámit se slavným historickým románem od **Dimitria Vikelase** *Lukis Laras: román z bojův řeckých za svobodu* (1890), *Leilon* od **Alexandra Raghavise** (1891), s další řeckou povídkovou tvorbou v souboru *Kus jižního nebe* (1894),⁵ obdobně v tematickém výboru *Z bojů za volnost otčiny* (1897),⁶ s románovým zpracováním středověké legendy o ženě, která usedla na papežský stolec, *Papežskou Janou* od **Emanuila Roidise** (vyšlo v letech 1911 a 1914 později ještě r. 1927 a 1967); řeckou prózu nacházíme také v řadě *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů* (1911–1914).⁷ Je pozoruhodné, že novely Vikelasovy vycházely oproti jiným autorům poněkud častěji, dokonce v různých překladech, ať už jednotlivě ve výběrech světové literatury, či v samostatných edicích jako v případě *Povídek z řeckých ostrovů* (1916)⁸ či *Tři novořeckých povídek* (1899),⁹ což snad lze přičíst jeho kosmopolitnímu zázemí a popularitě utužené předsednictvím v prvním olympijském výboru novodobých olympijských her v Athénách r. 1896.¹⁰

Členové prvního olympijského výboru.

Zleva nahoře: Willibald Gebhardt, Jiří Guth-Jarkovský, Ferenc Kemény, Viktor Balck,
Zleva dole: Pierre de Coubertin, Dimitrios Vikelas, Alexandr Butovskij

filologa Františka Krska spolu s ukázkou řecké lidové milostné poezie v časopise *Zlatá Praha* (1915: 171), antologie novořecké poezie *Písně řeckého lidu: Lidová poesie novořecká a výběr z novořeckých básníků 19. století* v překladu Miloslavy Vieweghové-Opluštilové (1946) a též *Byzantské epos Basilos Digenis Akritas* (1912 a 1938), *Kallimachos a Chryssorrhoe: byzantský román milostný* (1921) *Florios a Plajajflona: Byzantský román milostný* (1934) či *Rhódské písně milostné* (1940), vše v překladu klasického filologa Karla Müllera. Více k počátkům viz Šípová: Počátky překládání moderní řecké literatury v Čechách v chystaném jubilejním sborníku pro Zuzanu Silagiovou.

⁵ Obsahuje D. Vikelas: *U očního lékaře*, G. Drosinis: *Amaryllis*, A. Karkavitsas: *Z církve vyobcovaný*, G. Vizyinos: *Matčina muka*.

⁶ Obsahuje G. Drosinis: *Angelos*, D. Chatzopoulos, *Zmrzlá mohyla*, A. Karkavitsas: *Chrysanthos, Assimo*.

⁷ Obsahuje A. Karkavitsas: *Kapitánka* (díl 48.), A. Eftaliotis: *Marinos Kondaras* (díl 13.), K. Palamas: *Magdalena* (díl 74.), Christos Christovasilis: *Vánoce v horách pindských* (díl 63.), D. Vikelas: *Vzteklý* (díl 21.)

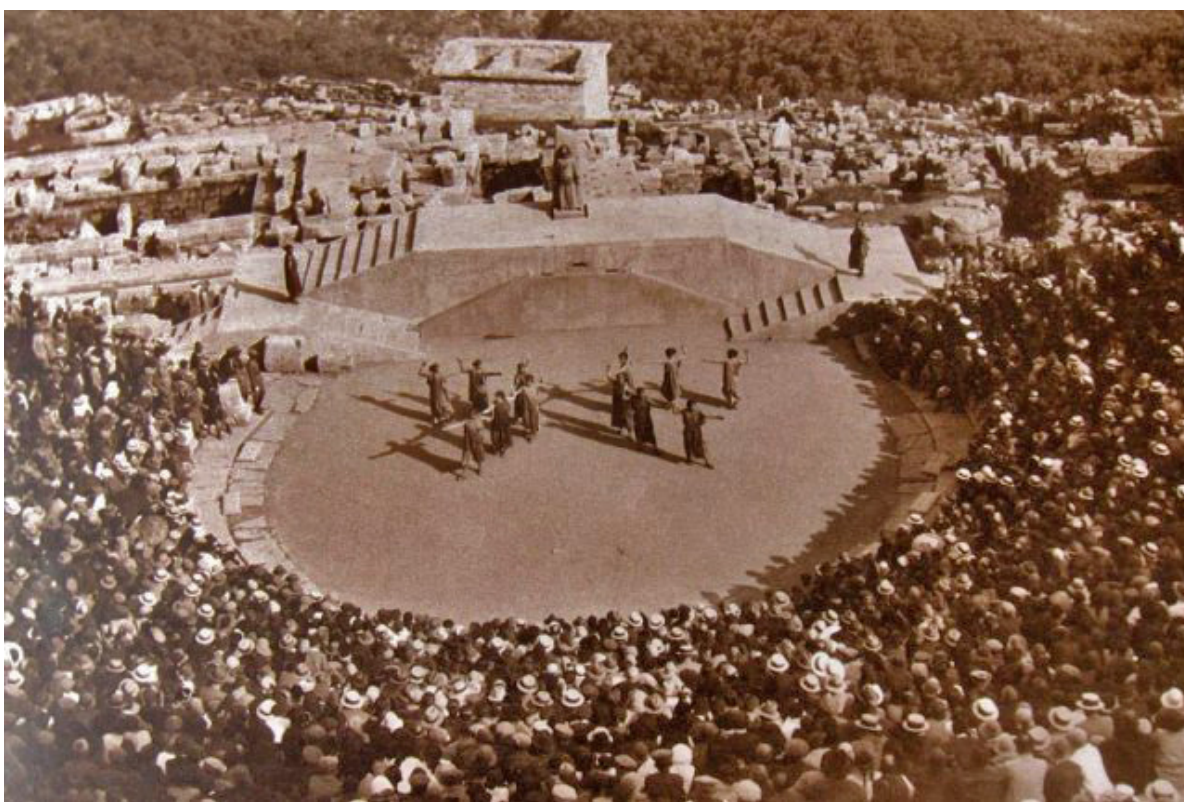
⁸ Obsahuje *Ošklivá sestra, Filipos Marthas*.

⁹ Obsahuje *Vzteklinou postižený, Škaredá sestra, Otec Narcis*.

¹⁰ Jak známo, organizace her se mezi ostatními zúčastnil též významný český funkcionář a propagátor turistiky a sportu Jiří Guth-Jarkovský (1986); a právě tato okolnost mohla iniciovat četnější překlady Vikelasových próz do češtiny než jiných autorů. Úvaha je to ovšem nepodložená.

Léta mezi válkami

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 nabyly dosavadní kontakty českého a řeckého prostředí pozoruhodně na šíři a intenzitě a získaly pevnější mezistátní základnu. Také hospodářské styky obou zemí byly až do konce 30. let relativně živé.¹¹ Do meziválečné kulturní výměny spadá mimořádný inscenační počín scenáristy a režiséra **Václava Kršky**; slavný český filmový tvůrce se tentokrát zasloužil o divadelní inscenaci *Oidípa Krále* v jihočeské Heřmani r. 1936 a je zcela zjevné, že jeho úspěšnou režii ovlivnila i nedávná cesta do Delf, kde se konal proslulý festival manželů Angela a Evy Sikelianu (1927 a 1929). Krška se svým amatérským souborem se tak nepochybně díky svému talentu, ale také inspirován Řeckem, zasadil v r. 1936 o první úspěšnou inscenaci antické hry v plenéru.¹²

Festival v Delfách r. 1927

¹¹ Viz Hradečný et al. (2007: 662).

¹² Srov. Stehlíková (2010: 72–83).

Z inscenace *Oidipus Král* v jihočeské Heřmani r. 1936
V horní řadě zprava je v pořadí čtvrtý Václav Krška a sedmý Eduard Kohout.

Zhruba touže dobou, kdy Krška cestoval po Řecku, trávil proslulý řecký spisovatel **Nikos Kazantzakis** se svou ženou Eleni poklidný práci naplněný čas v Čechách. Téměř tři roky (1929–1931) žili v Božím Daru na samotě osady Myslivny (Försterhäuser) v domě rodiny Filipa Krause. V naprosté izolaci městského i venkovského života Kazantzakis sepsal kromě jiného svůj rozsáhlý básnický epos *Odyseia*, který on sám považoval za své stěženi dílo, čítající ve své finální podobě 33333 veršů:

Dlouho pak těšil se z blaživé lázně, jež útroby hýčká,
v níž žily mohutní v řeky, jimiž proud krve se valí,
jež ochladí, uklidní mysl a ztíší i hýření čiv.
Oleje vonné a sladké pak pozorně vetřel si
do bujných kadeří – natřel si tělo, rozryté mořem –
a únava krutých zim prchla a on celý zas rozkvetl mládím.
Na zlatem kovaných skobách, ve vonném přitími se blyštěla roucha,
utkaná věrnou chotí: v řadách tu visela,
vyšitá motivy toulavých větrů, bohů a trojveslic hbitých;
on osmahlé své rámě čile vztáhl po tom, jež sálalo nejvíc – přes plece si je hodil,
a ještě dýchaje párou, odstrčil závoru, překročil práh.
Jeho služebné chvěly se ve stínu, až paprsek světla
ozářil mohutné zčernalé trámové rodného domu;
Penelopé pak, jež bledá a v hrůze tu čekala,
od trůnu vzhledla a nohy jí podkosil děs:
„To není ten muž, v nějž jsem po léta doufala, při bozích;
tenhle drak vysoký čtyřicet sáhů, pod jehož krokem můj palác se rítí!
Leč hbitých myšlenek střelec i teď dobře vytušil
nezvyklou paniku ubohé chotí; svou dmoucí se hrud' pak uklidnil slovy:
Pohleď jen, srdce mé – ta, jež po léta toužila
klín svůj ti otevřít, ve chvílích radosti s tebou se spojit
ona je tou, již jsi vzývalo v rachotu vzdálených moří,

uprostřed zápasu s krutými bohy, spodními hlasy své nesmrtelné mysli.¹³

K těsnějšímu kontaktu slavného autora s českou kulturou došlo ovšem až o více než 20 let později za pobytu v Antibes ve Francii, kde Kazandzakisovi navázali přátelství s českým hudebním skladatelem Bohuslavem Martinů.¹⁴ Okouzlen Kazandzakisovými romány (četl je v New Yorku anglicky) se Martinů na Kazandzakise obrátil s prosbou o schůzku a následně svolení zhudebnit *Řeka Zorbu*. Nakonec to byl právě Kazandzakis, který skladatele podpořil při hledání vhodnějšího námětu a doporučil mu, aby namísto *Zorby* zhudebnil román *Kristus znovuukřižovaný*. Zdůrazňoval důležitou úlohu sborů, sám nejen jako romanopisec, ale jako dramatik úzce s Martinů spolupracoval na libretu a zasloužil se klíčovou měrou o základní stavbu opery *Řecké pašije*. Kazandzakis dokázal pokorně sloužit hudebním potřebám skladatele a pomohl mu zprostředkovat, pochopit a interpretovat řecké zvyky, hudbu i mentalitu.¹⁵ Když se práce na libretu chýlila ke konci, napsal Kazandzakis v odpovědi Martinů: „... Jste z plemene, které hluboce chápe Východ – drsný a něžný, sladký a surový – a jsem si jist, že napíšete skvělou operu. [...] Nic proti libretu nemám, nemusím nic měnit, víte lépe než kdokoli jiný, co Vaší hudbě prospívá, v operě hudba znamená všechno.“¹⁶

¹³ Zpěv První. In *Souvislosti* (1996: 119-121). Ukázkou přeložil Miloš Tomasco.

¹⁴ Srov. korespondenci mezi Kazandzakisem a Martinů, in: Březina – Dostálová (2003). Též Dostálová (1996: 73-77).

¹⁵ Kazandzakisův podíl na libretu byl zásadní. Kromě vlastní korespondence mezi Martinů a Kazandzakisem svědčí pro hluboké vzájemné porozumění a těsnou spolupráci také nedávná rekonstrukce četných řeckých hudebních námětů a písní, jak je Kazandzakis pro Martinů doporučil. Ty názorně zazněly 6. října 2017 na hudebním festivalu Archaion Kallos v katedrálím chrámu Cyrila a Metoděje následovány příslušnými výňatky z *Řeckých pašjí*.

¹⁶ Březina – Dostálová (2003: 74), dopis z 29. 11. 1955.

Nikos Kazandzakis v Božím Daru r. 1929

Léta 1948–2000

Po skončení druhé světové války, která přerušila plynulý kulturní rozvoj vzájemných vztahů, a po únorovém komunistickém puči v roce 1948 zaznamenaly mezistátní československo-řecké vztahy výrazné zhoršení. Československý komunistický režim současně zesílil svou podporu povstalecké Prozatímní demokratické vládě svobodného Řecka a v rámci společných akcí sovětského bloku, koordinovaných Moskvou, začalo Československo od jara 1948 tajně dodávat povstalecké vládě a jejímu vojsku (tzv. Demokratické armádě Řecka) zbraně, munici i nejrůznější další materiál vojenské a civilní povahy. Na žádost řeckého komunistického vedení převzalo Československo posléze péči o více než

3800 dětí řeckého a slavomakedonského původu, které byly na jeho území evakuovány v letech 1948–1949 z těch oblastí severního Řecka, které se nalézaly pod kontrolou „horské vlády“. Po porážce komunistického povstání se stalo Československo novým domovem pro téměř 8200 dalších řeckých občanů. A tehdy, v r. 1948, byl zřízen lektorát novořeckého jazyka na FF UK v Praze s původním záměrem zajistit kvalifikované učitele pro řecké děti.

Radikální proměna poměrů v Československu se dle očekávání odrazila i na typu překládané literatury, vznikala též původní řecky psaná literatura vydávaná v Československu, která je, jak už z názvů vyplývá, poplatná komunistickému režimu: *Eam-Elas v boji za svobodu a nezávislost řeckého národa – ΕΑΜ-ΕΛΑΣ Θυσιαστήριο της Λευτεριάς*; *Listy z tábora smrti (Egina) – Επιστολές από το στρατόπεδο του θανάτου (Αίγινα)*; *Řečtí orlíci – Αετόπουλα*, atd. Z předchozích literárních a překladatelských tendencí nezůstalo nic.

Ilustrace k *Οι κρεμασμένοι της Αθήνας*. In *Θυσιαστήριο της λευτεριάς* 1945, bez paginace.

Jistá změna přichází v letech šedesátých, novořecká literatura se stává součástí edičního systému, přičemž jsou na základě zdoluhavě schvalovaného edičního plánu vydávána významná díla soudobých řeckých autorů zpočátku spíše levicového zaměření. A tato nově nastolená situace pak určuje kurz fakticky až do konce let devadesátých.

Od r. 1948 je novořečtina již standardně vyučována na Filozofické fakultě UK v Praze, k níž přibýlo v

roce 1953 ještě další zázemí pro neogrecistické bádání – pracoviště v kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV v Praze, a to díky prof. **Antonínu Salačovi**, který stál v čele kabinetu a významně se zasloužil o rozvoj oboru a propagaci neogrecistiky. Na druhou stranu aktivním propagátorem české, především levicové literatury v Řecku byl v tomto období především básník **Jannis Ritsos**, který vedle sbírek nazvaných podle československých měst – *Ostrava, Bratislava je láska* – připravil řeckou antologii československé poezie (*Ανθολογία Τσέχων και Σλοβάκων Ποιητών*) a vydal ji v Athénách r. 1966. Bohužel, velká část nákladu byla po vojenském převratu v dubnu 1967 zničena.¹⁷

Vedle básnických a prozaických děl bylo od 50. do konce 70. let přeloženo do češtiny několik dramát: *Anděla/ Angela* od **Jorgose Sevastikoglu** byla přeložena dokonce dvakrát a premiéru měla v letech 1959 a 1960 v Praze, v Pardubicích a Jihlavě. *Ostrov Afrodity* od **Alexise Parnise** byl v českém překladu vydán r. 1961 a téhož roku měl premiéru v Praze a Brně, r. 1971 též v Opavě. Další překlady ze 70. let *Blesk uprostřed lesa* od **Kostase Asimakopula**, *Společníci* od **Jorgose Skurtise**, *Královský prokurátor* od **Georga Sevastikogu** se nejspíš nikde nehrály.¹⁸ Také okolnosti, za jakých se řecké hry dostaly do Československa, nám unikají.

Obecně vzato, období od 70. až do konce let 90. vykazuje systematickou překladatelskou práci, i když vzhledem k poměrům tyto české překlady často vycházely s mnohaletým zpožděním od prvního vydání originálního textu. Díky dlouhodobým plánům nicméně vyšla některá zásadní literární díla řeckých prozaiků 20. století jako např. pět románů Nikose Kazandzakise,¹⁹ *Závislost* (1988) **Kostase Valetase**, „Z“ (1970) **Vasilise Vasilikose**, *Omyl* (1981) od **Andonia Samarakise** či rozsáhlý výbor povídek 20. století *Moře, náš osud* (1989) či *Pět novořeckých novel* (1972). V antologii básní *Bílá v sousedství modré* (1986) získala česká čtenářská obec povědomí o tvorbě tvorby některých soudobých vynikajících básníků včetně laureátů Nobelovy ceny **Jorgose Seferise** a **Odysea Elytise**; samostatně také vyšel výbor **Kavafisových** básní (1997) a další.

Zásadní změnu poměrů přinesla sametová revoluce. Porevoluční chaos, nadšení z prolomení cenzury, volné cestování do zahraničí, proměna společnosti v kapitalistickou, změna myšlení a vůbec nestabilita ve všech kulturních i společensko-ekonomických oblastech se odrazila i na porevoluční překladové literatuře. Za komunistického režimu existovalo jen několik málo překladatelů z novořečtiny, kteří systematicky překládali pro několik státních vydavatelských domů. S privatizací vznikla spousta nových nakladatelství a spousta jich také postupem času zanikla. Z rozhodnutí tehdejšího vedení Ústavu řeckých a latinských studií zanikl r. 1993 také obor novořečtina na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, který od konce 40. let vyškolil několik významných specialistů pro danou oblast. Obnovit se jej podařilo až r. 2008. V roce 1993 ovšem byla novořečtina založena na Filozofické fakultě Masarykovy

¹⁷ Srov. Dostálová (2009: 8–9).

¹⁸ Viz databáze Divadelního ústavu.

¹⁹ Viz přehled Kindlerová – Votavová-Sumelidu (2009).

Univerzity, kde se novořeckým studiím podařilo zajistit kontinuitu a dobré zázemí.²⁰

Je nesporné, že kvalitní překládání z novořečtiny přímo závisí na „produkcí“ pražské a brněnské fakulty. Dlužno ovšem dodat, že právě to zároveň nejvíce brzdí samotné překládání a uvádění nových řeckých knih na český trh. Obtížné živobytí překladatelů krásné literatury nečiní překládání atraktivním ani pro absolventy neogrecistiky a novořečtina dnes tak fakticky nemá ani žádného stálého profesionálního překladatele beletrie, ani systematický ediční plán, takže současná překládová literatura odráží vesměs náhodné počiny. Překladatelskou funkci zastávají téměř bez výjimky akademičtí pracovníci, kteří mezi svými povinnostmi překládají jen příležitostně, takže se po více než 150 letech „po Nebeském“ opět ocitáme na pomyslném začátku, ovšem s velkou oporou v nezanedbatelné překladatelské tradici a v celoevropském kontextu nebývalým akademickým zázemím.

Bibliografie

- Březina, A.– Dostálová, R. 2003. *Řecké pašje. Osud jedné opery. Korespondence Nikose Kazantzakise s Bobuslavem Martinů*, Praha.
- Dostálová, R. 1996. Řecko a my v dějinách. *Souvislosti*, 61–77.
- Dostálová, R. 2002. Řecká studia v České republice. *Přednášky České společnosti novořeckých studií* 2, 53–69.
- Dostálová, R. 2009. Jannis Ritsos. *Přednášky České společnosti novořeckých studií* 9, 5–11.
- Franc-Sgourdeou, C. – Dostálová, R. 2003. Užitečnost novořeckých studií pro jiné univerzitní obory, *Přednášky České společnosti novořeckých studií* 2, 99–101.
- Franc-Sgourdeou, A. 2009. Přínos oboru Novořecký jazyk a literatura Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a České společnosti novořeckých studií k šíření a propagaci novořecké literatury. *Přednášky České společnosti novořeckých studií* 9, 61–67.
- Guth, J. 1986. *Hry olympické za starověku a za dob nejnovějších*. Praha.
- Hradečný, P. et al. 2007. *Dějiny Řecka*. Praha.
- Kopecný, J. 2008. *Řekové u českých skladatelů 19. století*. In Bláhová, K.–Petrbok, V. *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*. Praha, 354–366.
- Loudová, K. 2009. Nynější živé řečtině netřeba se učit. Novořečtina v českých cestopisných zprávách přelomu 19. a 20. století. *Přednášky České společnosti novořeckých studií* 9, 41–51.
- Kindlerová, R.–Votavová, N. *Novořecká literatura vydaná v češtině* [online]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/14677/novorecka-literatura-vydana-v-cestine>. [19. července 2018].
- Putna, M. C. (ed.) 1996. Řecko a my. *Souvislosti*.
- Stehlíková, E. 2010. Divadelní vesnice aneb První plenérové představení řecké tragédie v Čechách. *Theatralia* 1, 72–83.
- Svátek, J. 1872–1873. *Praha a Řím*. Praha.
- Winter, Z. 1930. *Pražské obrázky*. Praha, 221–23.
- Thysiasirio tis leftherias*. 1945. Athinai.
- [*Θυσιαστήριο της λευτεριάς*. 1945.] Česky: *Eam-Elas v boji za svobodu a nezávislost řeckého národa*. 1947. Praha. *Zlatá Praha*. 1915. 32/15, 171.
- Databáze Divadelní inscenace [online]. Dostupné z: <http://vis.idu.cz/Default.aspx> [19. července 2018].

²⁰ Srov. Franc-Sgourdeou (2009: 61–67).

Fotografie:

Olympijský výbor 1896 [online]. Dostupné z:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Mezin%C3%A1rodn%C3%AD_olympijsk%C3%BD_v%C3%BDbor#/media/File:Albert_Meyer_4_Olympia_1896.jpg [19. července 2018].

Delfský festival 1927 [online]. Dostupné z: <https://klgallery.gr/2015/11/20/delfiko-orama>. [19. července 2018].

Oidipus král v Heřmani 1936 [online]. Dostupné z: https://s3.amazonaws.com/gs-geo-images/c10dfe71-bc05-4930-8bd6-a477442ede15_1.jpg. [19. července 2018].

Nikos Kazantzakis v Božím Daru 1929 [online]. Dostupné z: <http://www.elculture.gr/wp-content/uploads/2017/12/kaz.jpg> [19. července 2018].